

Pétery Schmidt Zsolt: Mitől teológiai a teológia? Colin Gunton és John Webster bevezetése a dogmatika világába

Bevezetés

Tanulmányom két brit teológusnak, Colin E. Gunton (1941-2003) és John B. Webster (1955-2016) a rendszeres teológia területén végzett munkásságával foglalkozik, azon belül is a dogmatika prolegomenához sorolható műveikkel. A számomra hozzáférhető publikációk és adatbázisok alapján a szerzők Magyarországon nem nevezhetők ismertnek. Ezzel szemben, a nemzetközi irodalomban előkelő helyet foglalnak a kortársnak mondható teológusok között, és akik itthon nyomon követik az angolszász dogmatikai szakirodalmat, biztos találkoztak már a nevükkel.

Közös bennük, hogy mindketten lelkészek voltak és együtt indították útjára az International Journal of Systematic Theology című folyóiratot. Colin Gunton kezdetben filozófiát tanított a londoni King's College-ban, és a filozófiai érdeklődés a munkásságán a későbbiekben is tükröződik. Ő elsősorban a teremtés^[2] és a szentháromság^[3] vonatkozásában alkotott említésre méltót, előbbit is inkább a filozófia felől közelítve meg, és nem a mostanság gyakoribb természettudományos vonalról. John Webster Eberhard Jüngel^[4] és Karl Barth^[5] munkásságával foglalkozott behatóbban. Eberhard Jüngel mai ismertsége az angolszász területen jó részben kötődik John Webster elemzői és fordítói munkásságához. Karl Barth magyarázói között Webster szélsőségektől mentes, értő és konstruktív munkásságot hagyott hátra.

Nemzetközi elismertségüket egyértelműen jól példázza, hogy a Cambridge Companion sorozatban Colin Gunton szerkesztette a keresztyén dogmáról szóló kötetet, míg az Oxford Handbook rendszeres teológiai kötetében John Webster is ott volt a szerkesztők között, illetve a Cambridge Companion sorozatban ő szerkesztette a Karl Barth-nak szentelt kötetet.

Noha kutatásomban nem ezeket a szakterületeket választottam ki, mégis fontosnak tartom megemlíteni őket, hiszen várhatóan a szerzők elsősorban ezen a területen alkottak maradandót, bár ezt értelemszerűen az életművük lezárulása után ilyen rövid idővel még nem lehet biztosra mondani. Hogy mégsem ezen témák valamelyikét választottam, arra két okom van: egyrészt ezeket nem lehetett volna feldolgozni a kutatás keretében; másrészt ezek a témák népszerűek itthon anélkül is, hogy rájuk kellene irányítani a figyelmet; bár

sajnos ez Eberhard Jüngelre talán nem mondható el.

Ha ezeken a szakterületeken kívül tekintünk Colin és Webster munkásságára, akkor az tűnhet föl, hogy dogmatikai bevezetésükben egyrészt nincs jelentős átfedés, másrészt a feldolgozott toposzok jól kiegészítik egymást, végül pedig a megközelítési módok közel állnak egymáshoz. Utóbbi kitétel alatt azt értem, hogy mindkettőjükre nagy hatással volt a reformátori teológia. A kutatásomat annak szenteltem, hogy ebből a felismerésből kiindulva rámutassak arra, hogy a két szerzőre érdemes odafigyelni akkor, amikor a *dogmatika prolegomenával* foglalkozunk, és modern szerzőket keresünk a klasszikusok mellé. Tudomásom szerint ennek (tehát Gunton és Webster munkásságának) hangsúlyozása a hazai szakirodalomban novumnak számít. Ezzel szemben angol nyelven már több könyv is megjelent külön-külön a szerzők teológiájának elemzéséről illetve bemutatásáról, ami véleményem szerint jelzi, hogy érdemes őket Magyarországon is megismerni.^[6]

Bevezetéképpen a dogmatika prolegomenához azt érdemes megjegyezni, hogy a helye a dogmatikában régi múltra vezethető vissza. Már Aquinói Szent Tamásnál is azt látjuk, hogy a *Summa Theologica* első kérdése a teológia témáját járja körül tíz részletben.^[7] Ugyanez a hagyomány a református skolasztikában is megjelent, például a XVII. századi François Turretini-nél,^[8] sőt, a XIX. század végén is egy vaskos prolegomenával indítja el nagy művét a holland teológus, Herman Bavinck.^[9] Természetesen ez ugyanígy jellemző Magyarországon is, elég csak megnézni Tavasz Sándor^[10] vagy Sebestyén Jenő^[11] dogmatikáját, illetve később Török István^[12] vagy Kocsis Elemér^[13] műveit. Szűcs Ferencet két okból nem sorolom ide. Egyrészt ő külön műben írt a dogmatika prolegomenáról,^[14] másrészt a tárgy oktatását is úgy kezdte, hogy elképzelhetően jobb lenne ezt a dogmatika után tanulni, mint előtte. Ezen gondolatra utalhat a könyvből az a rész, amikor ezt olvassuk: „*Tárgyunkat mi nem egyetlen dogmatikai rendszerbe való bevezetesként fogjuk föl, hanem tájékoztatásként a különböző dogmatikai pozíciók, koncepciók és fogalmak közti eligazodáshoz.*”^[15] Ez értelmezésem szerint arra utal, hogy Szűcs Ferenc dogmatika prolegomenája akkor igazán hasznos (és ezt saját tapasztalatom is alátámasztja), miután valaki megismerkedett egy-egy konkrét dogmatikai rendszerrel, és azok különbözőségét akarja föltárni. Ennek tükrében érdemes elgondolni a dogmatika prolegomena helyét a teológia tanulmányozásának folyamatában. Egyébként megjegyezhető az is, hogy Karl Barth munkásságnak hatása egyértelműen összeköti Szűcs Ferenc, Colin Gunton^[16] és John Webster teológiáját.

Adott tehát egy hagyományos megközelítési mód a skolasztikától napjainkig. Ebben állandó elemek, hogy többek közt a dogmatika lényegéről, a dogmatika módszeréről és Isten kijelentéséről (kinyilatkoztatásáról) beszélnek. Utóbbi alatt kell érteni magát a Szentírást is.

Erről, pontosabban ennek értelmezéséről még Aquinói is beszél.^[17] Ehhez a három témához képest református sajátosság, hogy nemcsak az Isten kijelentésének és a Szentírásnak a kapcsolatáról van szó, hanem az igehirdetésnek és a kijelentésnek a kapcsolatáról.^[18] Ennek hitvallásos alapja van a magyar reformátusok körében, hiszen a Második Helvét Hitvallásban is ezt olvassuk: „Isten igéjének hirdetése: Isten igéje. Ezért amikor ma az egyházban Istennek ezt az igéjét törvényesen elhívott prédikátorok hirdetik, hisszük, hogy Isten tulajdon igéje hirdettetik, és azt fogadják be a hívők.”^[19]

Látjuk tehát, hogy a teológiai tanulmányok során a prolegomena helyének kitűzésében általánosan elfogadott, hogy az a dogmatika elején van. Ebben régi tradíciót követ a teológiai oktatás a mai napig is. Miért lehet tehát szükség arra, hogy a dogmatika prolegomena helyének ártértékeléséről beszéljünk? Egyrészt az általános igazság erre is vonatkozik: a dogmatikában az egyház mindig kritikailag, vizsgálódva gondolkodik saját tanításáról, igehirdetéséről. Ennek a kritikai gondolkodásnak a része és gyümölcse Colin Gunton és John Webster munkássága is. Másrészt a dogmatika prolegomena hagyományos helye az egyetemi oktatás rendszeréhez igazodik, de nem annyira praktikus akkor, ha hittanórán vagy gyülekezeti közösségben akarunk erről beszélni. Innen, a praktikum szempontjából közelítve látszik meg Colin Gunton és John Webster írásainak a haszna. Ezek között vannak olyan írások is, amelyek nagyon jól beilleszthetők az egyetemi keretbe: Gunton kijelentés teológiájáról^[20] és Webster Szentírásról^[21] szóló művei tökéletesen passzolnak a mai egyetemi rendszerbe. Van másik kettő azonban,^[22] amelyek bizonyos értelemben kilógnak a dogmatika prolegomena keretéből, és olyan oldalról világítják meg az anyaghoz kapcsolódó kérdéseket, amelyekről csak érintőlegesen szoktunk beszélni, pedig véleményem szerint mélyebben kellene tárgyalni őket, mert hasznosak és érdekesek.

Az utóbb említett kettő mű kompakt módon adja át azt a tudást, amit a dogmatika prolegomena is érint. Nem a megszokott fogalmi kategóriákat veszik alapnak, de bevezetést nyújtanak a dogmatikához, különösen a modern ember világképe, a biblikus gondolkodás és a teológia tudománya sajátosságának vonatkozásában. Segíthetnek megvilágítani a bibliaismerettel és a hitvallással kapcsolatos összefüggéseket, illetve megadják azokat a fogalmakat, amelyeket elsőnek érdemes tisztázni. Ebből következik persze, hogy ha hittanórára szeretnék alkalmazni ezeket a könyveket, akkor leginkább a középiskolai végzős évfolyamok tekintetében lehet helye, ahol már nem csak az új anyag leadásán van a hangsúly, hanem a meglévő részleteinek összekapcsolására, alkalmazására lehet figyelni.

A modern kultúra mint a kortárs teológia kontextusa

Minden gondolatot meghatároz az a kultúra, amelyben fogant. Éppen ezért – utalva a dogmatika Karl Barth által kitűzött feladatkörére – az egyház sem teheti meg, hogy amikor „igehirdetésének tartalmáról kritikailag – azaz a Szentírás mértéke alatt és hitvallásainak utasítása szerint – számot ad magának,”^[23] akkor erre a világi kontextusra ne reflektáljon. Tudományos szempontból az alapos reflexió része (és itt már részben egy másik kört érintünk, mint amiről Barth beszél), hogy nemcsak azt szükséges megvizsgálni, hogy mi szerepel az igehirdetésben, hanem azt is, hogy az a nagyobb társadalmi keretbe hogyan illeszkedik. A kortárs kultúrára vonatkozó teológiai reflexiót segíti Colin Gunton: *The One, the Three and the Many – God, Creation and the Culture of Modernity* című könyve. Az önmagában nem ritka, hogy egy-egy szerző számol a saját korának világképével. Magyar nyelven is sok segítség van a mai kor megértéséhez az olvasók számára. Teológiai oldalról érdemes megemlíteni például Leslie Newbigin: *Evangélium a pluralista társadalomban*^[24] és Alistair McGrath: *Híd*^[25] című könyvét, illetve kifejezetten a természettudományok és vallás kapcsolatával foglalkozva például Ian G. Barbour: *A természettudomány és a vallás találkozása*^[26] című művét, vagy a teológia és kultúra vonatkozásában H. Richard Niebuhr: *Krisztus és kultúra* című könyvét.^[27]

Ezekhez képest Colin Gunton annyiban nyújt mást, hogy a világ megismerését a filozófiai gondolkodás hagyományán keresztül közelíti meg és kifejezetten dogmatikus válaszokat ad a problémákra. Ez ismerős lehet Paul Tillich korrelációs módszeréből is, de Gunton nem egzisztencialista, és nem illik rá Paul Tillich látásmódja. Gunton végig teológus marad, akinek a gondolkodását a Szentháromság fényében és a teremtés aktusára figyelve lehet követni. A problémát sem a lét összetettségén, hanem a világról való gondolkodás változásán keresztül lehet megérteni Gunton szemszögéből. A probléma ilyen összetettségű megértése az, ami érdekes lehet egy komplex világkép elsajátítására alapvetően felkészített ember számára, ami elsőnek az érettségre készülő korosztálynál várható el.

Gunton fő mondanivalója az összetett világképre vonatkozóan az, hogy az Istennel kapcsolatos elgondolás változása kihatással volt az egész emberi közösségre, sőt az ember viszonyulására is a teremtett világhoz. Művének egyik fő állítását így fogalmazza meg a modern kor központi problémáját keresve: „Istenre nem volt többé szükség a világ összefüggésének és értelmének magyarázatához, így a racionalitás és az értelem székhelye nem a világ, hanem az emberi értelem és akarat lett, amely következképpen felváltja Istent vagy a világot.”^[28] A jelenünket is magában foglaló modern gondolkodás számára tehát a világ rendje nem külsőleg adott, melyet az ember felfedez vagy elsajátít, hanem az az

ember részéről kerül kialakításra, az értelemmel és az akarattal formálva meg azt. Ez azt jelenti, hogy az egyedi és az egységesség egyensúlya felborult.^[29] Teológiailag fogalmazva: amíg a Szentháromság Isten teremtése nyomán (ami az egységet foglalja magában) egyensúlyban volt a Fiú és a Szentlélek munkája az Atya akarata szerint (ami az egyediség attribútumainak értelmezhető), addig Isten eltávolításával kezd az absztrakt – Gunton által platonistának nevezett – tanítás hatása alatt az egységességhez közelíteni, és így egyúttal az egyediségtől távoldani. Ez önellentmondásosnak tűnik, hiszen ha Istent eltávolítjuk a fenti gondolatsorból, akkor az egyedire kellene, hogy kerüljön a hangsúly, mivel az isteni egység kiesik. A változás ugyanakkor kettős – bizonyos értelemben paradox – hatással rendelkezik. Egyrészt az emberi tapasztalat széttöredezettségéhez és egy egységes világgép elvesztéséhez vezetett. Másrészt a széttöredezettség nem azt okozta, hogy az egyénre került a hangsúly, hanem az elvesztett egyetemesség helyébe akart valami mást állítani a modern gondolkodás, végső soron az isteni akarattal helyettesíthetőnek vélt emberi akaratot.^[30] Így történt az Gunton szerint, hogy az Istentől eredő egység kiesése után az emberileg elképzelt egység irányába terelődött a társadalom gondolkodása.

A fentiek után egyértelmű lehet, hogy Colin Gunton könyve miért a teremtés toposzából kiindulva közelíti meg a modern kor értelmezését. Ő a teremtésben a Szentháromság munkáját hangsúlyozza, és a Szentháromságban pedig minden lényegi válasz forrását fölismeri vélni a modern kor embere számára.^[31] Az általa megfogalmazott válasz végső soron a teremtés teológiai toposzának jelentőségét hangsúlyozza. Ezt a gondolati ívet is érdemes lehet megismerni, főleg a hitvallásismeret szempontjából, ahol ez a téma elsődleges fontosságú.^[32] Gunton a teremtésben találja meg – helyesen – azt a teológiai toposzt, mely egyaránt magyarázatot ad világunk egységére és sokféleségére. Ebben a megközelítésben a gondolatot koherensen végig tudja vezetni, és az akár közvetlenül alkalmazható is a különböző kérdésekben, valamint az egyház szolgálati területein is. Ha viszont jelen cikkben a prolegomena tematikáján belül akarunk maradni, akkor itt át kellene térnünk egy másik toposzra: a Szentírásra. Ez ugyan más mértékben, de ugyanúgy magán hordozza az egység és sokféleség jegyeit.

Talán nem túlzás azt mondani, hogy a Szentírás létrejötte is része Isten teremtő munkájának, és mint ilyen mikrokozmoszként magán hordozza a makrokozmosz több jellegzetességét. Analógiát fedezhetünk fel például a természetben kapott és a Szentírásban adott kijelentés között abban, hogy mindkettő Isten szaván nyugszik, továbbá mindkettőben (a teremtett világban és az írott igében is) fölismerhető Isten hatalma és gondviselő volta. Ebben tehát egységes Isten kijelentése. Herman Bavinck más szempontból megközelítve beszél arról, hogy Isten minden kijelentése (írott vagy íratlan) természetfölötti, és így ebben a

vonatkozásban – értelmezésem szerint – ő is látja az egységet a Szentírás és a teremtés vonatkozásában.^[33] Az egység (a kijelentés természetfölötti volta) csak ott differenciálható Bavinck szerint, hogy a kijelentés a teremtett világ megismerésén keresztül fölfogható-e Isten népe számára, vagy azon túlra kell tekinteni. Itt tehát már a kijelentés sokszínűségéről beszélhetünk. Minél mélyebbre hatolunk a teremtett világ vagy a Szentírásban kapott kijelentés tanulmányozásában, annál részletesebben látjuk Isten kijelentésének sokszínűségét.

Gunton a Szentírásról nem írt olyan átfogó jellegű művet, mint a most vizsgált monográfia, azonban a kijelentés teológiájával foglalkozott *A Brief Theology of Revelation* című munkájában, és annak negyedik fejezetében a Szentírással is foglalkozik.^[34] Ennek, illetve John Webster *Holy Scripture* írásának bemutatása ugyan a dogmatika prolegomena tárgykörébe tartozik, de a magyar nyelven elérhető szakirodalom^[35] olyan sok szempontot vonultat föl ebben a tekintetben, hogy Gunton és Webster írásainak novuma főleg ezek tükrében lehetne nyilvánvaló. Ettől most eltekintve összefoglalom az eddig levonható konklúziót. Colin Gunton elemzése a kortárs kultúra tekintetében a mai napig irányadó a jelenleg zajló társadalmi,^[36] kulturális^[37] és politikai^[38] folyamatok megértése szempontjából is. Az elemzés relevanciája kettős. Egyrészt a folyamatok hiányosságait és a lehetséges korrekció útját egyaránt teológiailag tárja föl, és ezzel a teológiai tudást is kontextusba helyezi, azaz (nem brunneri értelemben vett) kapcsolópontokat ad a dogmatikai tételek és toposzok alkalmazásához. Másrészt a teremtés teológiájának esetében ezt úgy teszi meg, hogy nem a természettudományok felé nyit (ahova teremtést elsődlegesen kapcsolni szokták), hanem a társadalomtudományi és bölcsészeti kérdések felé. Így egy olyan komplex világképet ad, melyben a teológiai kategóriák központi jelentőségre tehetnek szert.

A dogmatika mint a szent tudomány

Miután láttuk, hogy a dogmatika a maga sajátos kategóriáival hogyan képes kapcsolatot teremteni a modern kor problémáival, sőt válaszokat körvonalazni azokhoz, most arra érdemes figyelmet fordítani, hogy a dogmatika a maga belső rendszerét hogyan építheti föl. Lényegében ez vezet el ahhoz a válaszhoz, amit a címben feltett kérdésre felel. Az előző rész azt hivatott alátámasztani, hogy a teológiai teológia nem válik elszigetelt, irreleváns ismeretté a mai világban se. A teológiai teológia akkor léphet túl a tautológia hibáján, ha benne felismerhetővé válik a *tema sui generis* jellege. A tautológia így igazolható abból a szempontból, hogy a végső fogalomhoz érkezünk.

John Webster esetében a teológiai teológia mint fogalom az Oxfordi Egyetemen tartott

székfoglaló előadásának címe volt.^[39] Az előadásban a teológia oktatását és magának a tárgynak a helyét vizsgálta az egyetemi tudományok keretében,^[40] alapvetően különböztetve meg a teológiai oktatás célját a modern egyetemi képzés céljaitól. A különbségtétel alapja, hogy míg a teológiában egyfajta műveltség (németül: Bildung) kialakítása a cél, addig a modern egyetemi képzés tudomást, tudományt (németül: Wissenschaft) akar átadni.^[41] A műveltségről így ír Webster:

Amikor az oktatást műveltségként értelmezzük, akkor a nevelés célja egy konkrét típusú személyiség kinevelése, aki elsajátított egy bizonyos szellemi és akarati hajlamot, a lélek egy bizonyos alkatát vagy természetét, és így arra irányul, ami jónak és igaznak tartatik. A nevelés átalakulás, és magában foglalja a hibák és korlátok felszámolását, valamint a megtanult képességek fejlesztését a közös szellemi gyakorlatok által (beszédben és érvelésben). E gyakorlatokban a készségek beidegződnek és csiszolódnak.^[42]

Ehhez képest a tudományos képzés nem törekszik a nevelésre vagy jellemformálásra, nem tekinti magát a hagyományok által meghatározottnak, és emiatt tekintély ellenesnek is mondható.^[43] Az ellentét abban is plasztikusan megragadható, hogy a műveltségben a mértékül szolgáló kánont nem kell meghaladni, illetve annak hatása a személyiségen, jellemén kifejezetten értékes, míg a tudományokban a korábbi formák megisméltése az újítások felfedezése vagy foganatosítása nélkül nem számít érett, elismerésre méltó tudományos munkának.^[44] Webster szerint a teológia akkor kezdte elveszíteni teológiai jellegét, amikor a műveltség, a személyiség és jellemformálás útjáról áttért a teológiai tudás eszközi használatára. Ennek a váltásnak a gyökerénél Webster az emberről alkotott elképzelés változását látja, mely így szintén jellemzi a kettő modell közti különbséget.^[45] Webster szerint a tudományos élet számára teológia akkor tud értékes partner lenni egy párbeszéd-helyzetben, ha a teológia olyan világgéppel szembesíti a tudományokat, amelyet az magától nem alkothatna meg.^[46] Így találja meg a helyét és szerepét egy teológiai teológia az egyetemi életben. Ebben a kontextusban ismerhető föl a Webster egy másik gondolatának jelentősége: a szentség hangsúlyozása.

A szentség fogalma az egyik legalkalmasabb arra, hogy a teológia sajátosságát megragadjuk. A szentségnek a teológiában kettős jelentősége van. Egyrészt tudatosítani érdemes Webster egyik fő tételét, miszerint a teológia művelése valójában a megszentelt elme gyakorlata.^[47] Másrészt a teológia művelésével etikai kötelességünket is teljesítjük, amikor a legfőbb parancsolat első részének ahhoz a kitételéhez kapcsolódunk, amelyben az íratott elő, hogy teljes elménkből szeretnünk kell Istent (Mk 12,30). A teológia tehát az elme, a gondolkodás megszentelődésének és az Isten iránti szeretetnek is része.

Webster a szent teológia lényegét a következők szerint foglalja össze:

A szentség keresztyén teológiája a szent értelem gyakorlása; kontextusa és tartalma a Szentháromság kijelentő jelenlétében van, ami a Szentírásban jelenik meg; ez egy olyan vállalkozás, melyet a Szentlélektől való imádságos függésben végeznek; ez egy olyan gyakorlat a szentek közösségében, mely Isten szent népének hitvallását szolgálja; ez olyan cselekedet, amelyben a szentség az istenfélelemben tökéletesedik; és a célja Isten szent nevének megszentelése.^[48]

Ez gyakorlatilag Webster tétele, melyet az első fejezet további alpontjaiban (II–VIII.) fejt ki mondatrészről mondatrészre. Ezen az úton megadja azt a fő jellegzetességet, amely megkülönbözteti a keresztyén teológiát minden más egyetemi tudománytól, és így egyúttal biztosítja is a létét az egyetemi szférában. Mivel a szent fogalma a vallástudományi és fenomenológiai úton is megalapozható, fontos megjegyezni, hogy itt a szent fogalma az írásmagyarázat és a dogmatika által körvonalazott keresztyén teológiai fogalomként értendő,^[49] ami Isten lényegéről beszél. Ahogy Istenre utalva Webster írja: „Amikor keresztyén értelemben »szentet« mondanunk, arra mutatunk, aki ő [maga], és arra, amit ő teremtményeinek teremtőjeként, megváltójaként és megszentelőjeként végez.^[50]

A szent teológia ilyen értelemben nemcsak elmélet, hanem gyakorlat is; nemcsak Istenről beszél, hanem az Ő Szentírás szerinti jelenléte köré épül; imádságban és az egyházban talál életre és éri el célját, ami Isten dicsőítése. Az emberi értelem ebben a kontextusban nem a teológia tudományának független bírója, hanem maga is Isten ítélete alá esik,^[51] és szüksége van megváltásra és Isten megszentelő munkájára.^[52] John Webster ezen gondolatmenet kapcsán jut el Colin Gunton témájához is. Webster ebben a kontextusban azt hangsúlyozza, hogy a keresztyén teológia önmagában is tiltakozás azzal a modern „mítosszal” szemben, miszerint Isten száműzhető lenne az értelem világából.^[53] A szent teológia valósága azzal számol, hogy Isten jelenlétében beszél őrá.

Ennek a feladatnak csak úgy tud megfelelni, hogyha legfontosabb alapjának a Szentírást tekinti. Ez az jelenti, hogy a szent teológia csakis felelősségteljes írásmagyarázattal végezhető.^[54] Itt megint visszaérkezünk oda, ahova már a Guntonnal foglalkozó rész végén is eljutottunk a Szentírásról szóló tan kapcsán. Jelen esetben a különbség annyi, hogy a Szentírást egy speciális szemszögből közelítjük meg, és nem általános értelemben beszélünk róla. Ez a különlegesség a szent teológia és a Szentírás kapcsolatát vizsgálja, és nem a Szentírás teológiai természetével foglalkozik általában.^[55] A szent teológia és a Szentírás vonatkozásában a Szentírás elfogadását (acknowledge), jóváhagyását (assent) és az iránta való engedelmisséget (obedience) emeli ki a teológia (és az egyetemes egyház) részéről,

megkülönböztetve a Szentírás tekintélyének elfogadást attól, hogy valamilyen tekintélyt az egyház tulajdonítson (ascription) a kánonnak.^[56] A Szentírás tekintélye ilyen értelemben nem elsődleges teológiai jelentőségű dogma, hanem egyszerűen azt a célt szolgálja, hogy a Bibliában Isten hangját mint igazságot hallja meg az egyház, és így természetesen a teológia is. A Szentírás a teológia számára így nyeri el egyszerre szükséges és elégséges voltát, amelyet sem megkerülni, sem túlhaladni nem szabad.^[57]

Az imádságnak a szerepe ebben a folyamatban az értelem Szentlélek által történő megöklésében (motificatio) és megelevenítésében (vivificatio) van. A szent értelem így nevezhető meghalt és megelevenített értelemnek. Csak ezen keresztül lesz alkalmas arra, hogy célját betöltse és Istent megismerje.^[58] Webster részéről az érdekesség abban van, hogy az imádságban nem az emberi oldal a hangsúlyos, a fókuszban nem az imádkozó egyén van, hanem az imádságos függésben egyedül munkálkodó Isten.^[59] Ahogy írja: „Az imádságban az értelem Istenre tekint, megvallva elégtelenségét és arra vonatkozó szükségét, hogy Isten igazságába vezessék, bizakodóan bízva a Lélek útmutatásában.”^[60] Ebben a kontextusban az imádkozó szerepe főleg a vezetetté, és a Lélek a megszentelődés vezére. Az értelem megszentelődése, a teológia végzése azért lehetséges, mert Isten feltartóztatja a hibát hibára halmozó emberi törekvést és felszabadítja a rosszra való hajlamtól, az Isten elleni lázadástól.^[61]

A szent teológia következő ismérve a református hitvallások szempontjából közvetlenül a Szentlélek munkájából ered, az ugyanis az egyház közösségéhez kapcsolódik. A Második Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté megegyeznek abban a tekintetben, hogy az egyház létezését a Szentlélek munkájához kötik.^[62] John Webster a Lélektől való imádságos függésben végzett teológiát úgy mutatja be, hogy abban a szent értelem a szentek közösségében és közösségével munkálkodik.^[63] Éppen ezért a teológia egyházi tudomány, nem uralva vagy bírálva a saját közegét, hanem példát mutatva az engedelmisségben.^[64] Itt domborodik ki a teológia azon jellegzetessége, hogy nem szabad tudománnyal van dolgunk, ahol az emberi alkotókészség akadálytalanul kaphat utat. Az elköteleződés ebben az esetben nem egyoldalúan, hanem kölcsönösen személyes: az embertől Isten felé tart, miután Isten már elkötelezte magát az ember felé. Az engedelmisség ilyen tekintetben a hála kifejezése. Van azonban egy másik dimenziója is.

Ez az engedelmisség vezet el Webster definíciójának két utolsó jellemzőjéhez, amelyek ugyanakkor visszautalnak a meghatározás elejére is. Itt az istenfélelem és Isten nevének megszenteléséről olvasunk.^[65] Ezek értelemszerűen nem elválaszthatók a teológia kontextusától és tartalmától: Isten önmagát szabadon kijelentő fenséges jelenvalóságától. Az

istenfélelem attitűdje a szabad és fenséges Istennel való találkozásból következik. Az istenfélelem tudatosulása része az Isten megismerésének és a szent értelem működésének. Ennek a hatása a teológia tudományának szent művelésére abban mutatkozik meg, hogy az ember gondolkodása tisztában lesz azzal, hogy amikor Istenről kell szólnia, akkor a lehetetlent kísérli meg.^[66] Mégse választhatja a hallgatást, ha arról kell szólnia, amelyre Istentől tanítatott.^[67]

Mint az előbb jeleztem, Webster szerint a teológia célja végső soron Isten szent nevének magasztalása.^[68] Ez az istenfélelem alapjául szolgáló találkozásból következő elismerése az Isten valóságának, és nem pedig Isten lényének gazdagítása. Ő önmagában is szent és magasztos, az ember ezt legfeljebb életmódjában, létében tükrözheti, de nem lehet ontológiai értelemben forrása, nem hozhatja létre. Ennek a gyakorlati vonatkozása az, hogy a szent teológiában minden más eszközt (például: írásmagyarázatot, történelmet, filozófiát) csak ennek a célnak – Isten dicsőítésének – lehet alárendelni. A szent teológia beteljesülése tehát a doxológiában van, és Webster szerint minden olyan irány, amely ettől – akárcsak részben is – eltér, eltávolodik Istentől és az istenfélelemtől.^[69]

A továbbiakban Webster a szentség más vonatkozásait bontja ki, vizsgálva azt az istentan, az egyháztan és a megszentelődés (tehát az egyén életének a gondolkodáson túlmutató) toposzaihoz kapcsolva. Ezek már a dogmatika prolegomenánál tágabb kört érintenek, így most eltekintek a bemutatásuktól.

Webster tekintetében annyiban érdemes összefoglalni az eddig vizsgált gondolatokat, hogy a teológia tudományának bevezetésekor érdemes két szempontot tudatosítani: egyrészt a teológia sajátos oldalait, melyek megkülönböztetik a hagyományos egyetemi tudományoktól (természettudományoktól és bölcsészettől egyaránt). Erre tekintettel olyan valóságot képviselhet a teológia a tudományok körében, melyre egyébként az alapvetően különböző antropológiai álláspontjukból kifolyólag nincs rálátásuk. Ez a teológia helyét külsőleg jelöli ki, egyfajta külső rendezőelvet adva. Másrészt a teológia belső rendezőelvéként a szentség fogalmát is segítségül hívhatjuk. Ez a fogalom egyrészt alapvető a Szentírásban és Isten megismerésében, másrészt a dogmatika több területéhez is alapos okkal kapcsolható, így belső rendezőelvként való használata jól indokolható. Webster gondolatmenetén túllépve, a szentség fogalma mellett szól az is pedagógiai szempontból, hogy a szentség különböző élethelyzetekben jól megragadható, aktualizálható, így a teológiailag megalapozott értelem könnyen megjeleníthető a vallásos életben is. Ugyanez az Isten szuverenitása szempontjából már nehezebben mondható el.

Konklúzió

Az előző kettő rész végén olvasható összefoglalásokkal a cikk alcímében kitűzött témát lényegében vázoltam. Zárásképpen arra teszek kísérletet, hogy a címben szereplő tautológiát feloldjam, és a teológiai teológiának egy olyan summáját adjam, mely összeegyeztethető két fontos, kortársnak mondható angolszász teológusának gondolatával, valamint hasznos egy teológiai rendszer értékelése során. Úgy gondolom, hogy ehhez egy paradoxon fölvázolásával érdemes közelíteni.

Ez a paradoxon az, hogy a teológia ugyan nem rendelkezik tudományok azon antropológiai alapvetésével, mely az ember gondolkodását, szellemi kapacitását önmagában elegendőnek tarthatja a boldoguláshoz, azonban mégis helyet kell kapnia a tudományok közösségében, hiszen nélküle a teológia által ismert valóságra a tudományok vakok maradnak. Ennek a vakságnak a következményeit ismerteti Gunton. A paradoxon nem oldható fel azzal, hogy a teológiát közelítjük a tudományok céljához, hiszen ezzel a teológia éppen abból a látásból veszítene, ami biztosíthatja a helyét a tudományokkal folytatható párbeszédben. Erre a lényegre világít rá Webster. A másik oldalról persze a teológia párbeszédéből való kizárása sem indokolható meg (mint a paradoxon feloldásának másik útja), hiszen ezzel a tudományos gondolkodás alapját képző véleménypluralizmust számolnák föl. A teológiai teológia tehát nem önmagába forduló rendszer, sőt felelősségteljesen kell keresnie a kapcsolódást más tudományokkal. A felelősségvállalás itt nem önmagával, hanem Istennel szemben értendő.

Ennek a paradoxonnak központi fogalma a szent. Ehhez ugyan a vallástudományok fenomenológiai megközelítése tud kapcsolódni, de a teológiában a szentségnek (a megszentelődésnek) az egzisztenciális oldala a hangsúlyos. Ha ezt a megkülönböztetést föladjuk, akkor a Webster által vázolt teológiának a kontextusát, a tartalmát és a *telos*-át egyaránt elveszítjük, és így újra feloldódik a paradoxon. A teológiai teológia tehát a szent teológiája: a Szentháromságtól ered, és az ember megszentelődésén keresztül az Ő nevének megszenteltetésében éri el a célját, miközben Isten akaratának hatása alatt, Őneki engedelmességgel formálja a világot.

Mit rejt tehát a tautológikus cím? Mitől teológiai teológia? Attól, hogy Isten lényegét a megszentelt emberi gondolkodáson keresztül felelősségteljesen tükrözi vissza a világban. Ebben a teológia intézményesen mint egyház jelenik meg az élet minden területén.

Bibliográfia

- Barth Károly: *Kis dogmatika*, Budapest, Országos Református Missziói Munkaközösség, év nélkül.
- Barth, Karl: *Die Kirchliche Dogmatik*, 1/1. köt., Zürich, Evangelischer Verlag, 1955.
- Bavinck, Herman: *Gereformeerde Dogmatiek – Inleiding – Principia*, Kampen, J.H. Bos, 1895.
- Bavinck, Herman: *Reformed Dogmatics – Prolegomena*, ford. John Vriend, Grand Rapids, Baker, 2003.
- Gunton, Colin E.: *A Brief Theology of Revelation*, London, T&T Clark, 1995.
- Gunton, Colin E.: *The Christian Faith – An Introduction to Christian Doctrine*, Oxford, Blackwell Publishing, 2002.
- Gunton, Colin E.: *The One, the Three and the Many*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
- Kocsis Elemér: *Református Dogmatika*, Debrecen, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 1998.
- McGrath, Alister: *Bevezetés a keresztény teológiába*, Budapest, Osiris, 1995.
- Sebestyén Jenő: *Református Dogmatika*, Budapest, Református Teológiai Akadémia Kurzustára, 1940.
- Szűcs Ferenc: *Dogmatika prolegomena*, Budapest, Budapesti Református Teológiai Akadémia Rendszeres Teológiai Tanszéke, 1999.
- Tavaszy Sándor: *Református keresztyén dogmatika*, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, 2006.
- Török István: *Dogmatika*, Amsterdam, Free University Press, 1985.
- Turretino, Francisco: *Institutio Theologiae Elencticae*, New York, Robert Carter, 1847, 3–153.

Turretin, Francis: *Institutes of Elenctic Theology*, ford. George Musgrave Giger, Phillisburg, P&R Publishing, 1992, 1-168.

Webster, John: *Holiness*, Grand Rapids, William B. Eerdmans, 2003.

Webster, John: *Holy Scripture*, Cambridge, University Press, 2003.

Webster, John: Theological Theology, in John Webster [ed.]: *Confessing God – Essays in Christian Doctrine II*, London, T&T Clark, 2005.

Hivatkozások

1. A cikkhez kapcsolódó kutatást az Új Nemzeti Kiválóság Program 2020/2021-es ösztöndíja támogatta. Colin Guntonra és John Websterre a szakirodalom a közepső nevük elhagyásával hivatkozik, így én is ezt követem, kivéve ott, ahol a könyvészeti adatok pontos megadása miatt ezekre szükség van. ↑
2. Colin Gunton: *The One, the Three and the Many*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993; uő: *The Triune Creator*, Grand Rapids, William B. Eerdmans, 1998. ↑
3. Uő: *The Promise of Trinitarian Theology*, London, T&T Clark, 1997; uő: *Father, Son and Holy Spirit*, London, T&T Clark, 2003. ↑
4. John Webster: *Eberhard Jüngel: An Introduction to His Theology*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986; illetve uő szerkesztőként és szerzőként is: *Possibilities of Theology*, London, T&T Clark, 2006; uő Jüngel munkáit fordította a következő kötetekben: *Theological Essays I*, London, T&T Clark, 1989, *Theological Essays II*, London, T&T Clark, 1995; *God's Being is in Becoming*, London, T&T Clark, 2001; A *Theological Essays II* című kötet fordításában részt vett még: Arnold Neufeldt-Fast. ↑
5. John Webster: *Barth's Ethics of Reconciliation*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995; uő: *Barth's Moral Theology*, Edinburgh, T&T Clark, 1998; uő: *Karl Barth*, London, T&T Clark, 2004; uő: *Barth's Early Theology*, London, T&T Clark, 2004. ↑
6. Websterről még életében: R. David Nelson – Darren Sarisky – Justin Stratis [szerk.]: *Theological Theology – Essays in Honour of John Webster*, London, T&T Clark, 2015. Halála után: Michael Allen – R. David Nelson – Kevin J. Vanhoozer [szerk.]: *A Companion to the Theology of John Webster*, Grand Rapids, William B. Eerdmans, 2021. És egy gyűjteményes kötet Webster munkásságából: Michael Allen [szerk.]: *T&T Clark Reader in John Webster*, London, T&T Clark, 2020. Gunton esetében: Lincoln Harvey [szerk.]: *Theology of Colin Gunton*, London, T&T Clark, 2010; David A. Höhn: *Spirit and Sonship – Colin Gunton's Theology of Particularity and the Holy Spirit*, London, Routledge, 2010; Myk Habets – Andrew

- Picard – Murray Rae [szerk.]: *T&T Clark Handbook of Colin Gunton*, London, T&T Clark, 2021.
↑
7. Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae*, ford. Tudós-Takács János, Budapest, Telosz, I. Q1 Art.1-10. ↑
 8. Francisco Turretino: *Institutio Theologiae Elencticae*, New York, Robert Carter, 1847, 3-153. Felhasznált fordítás: Francis Turretin: *Institutes of Elenctic Theology*, ford. George Musgrave Giger, Phillisburg, P&R Publishing, 1992, 1-168. Az angol fordítás a fenti latin nyelvű kiadás fordítása, a latin pedig a XVII. századi kiadások (1679-1685, majd 1696) javított reprintje. ↑
 9. Herman Bavinck: *Gereformeerde Dogmatiek – Inleiding – Principia*, Kampen, J. H. Bos, 1895. Felhasznált fordítás: Herman Bavinck: *Reformed Dogmatics – Prolegomena*, ford. John Vriend, Grand Rapids, Baker, 2003. ↑
 10. Tavaszy Sándor: *Református keresztyén dogmatika*, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, 2006, 15-112. A mű első megjelenése: 1932 ↑
 11. Sebestyén Jenő: *Református Dogmatika*, Budapest, Ref. Theol. Akadémia Kurzustára, 1940, 1-68. ↑
 12. Török István: *Dogmatika*, Amsterdam, Free University Press, 1985, 3-136. ↑
 13. Kocsis Elemér: *Református Dogmatika*, Debrecen, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 1998, 11-87. ↑
 14. Szűcs Ferenc: *Dogmatika prolegomena*, Budapest, Budapesti Református Teológiai Akadémia Rendszeres Teológiai Tanszéke, 1999. ↑
 15. Uo., 1. ↑
 16. Colin Gunton maga is foglalkozott külön Barth-tal. Erről többet és érdemben itt lehet olvasni: Colin Gunton: *The Barth Lectures*, szerk. P.H. Brazier, London, T&T Clark, 2007.; ↑
 17. Aquinói: *Summa*, I. Q1 Art.10 ↑
 18. Bavinck ezt nevezi folytatódó vagy folyamatos kijelentésnek, amennyiben a Szentírás és az egyház egymásra van utalva, és a kijelentésben találják meg igazi lényegüket. Bavinck: *Reformed Dogmatics*, 382-385. ↑
 19. II. Helvét Hitvallás, I.4. ↑
 20. Colin E. Gunton: *A Brief Theology of Revelation*, London, T&T Clark, 1995. ↑
 21. John Webster: *Holy Scripture*, Cambridge, University Press, 2003. Ez az írás azért is lehet különösen érdekes a magyar reformátusok számára, mert a *Scripture, Theology and the Theological School* című utolsó fejezetben a Kárpát-medencében főleg a Heidelbergi Káté egyik szerzőjeként ismert Ursinus Zakariás egyik művével (Zacharius Ursinus: *Paraenesis ad theologiae et doctrinae Catecheticae sedulum studium*) részletesebben is foglalkozik Webster. ↑
 22. Gunton: *The One, The Three and The Many*; John Webster: *Holiness*, Grand Rapids, William B. Eerdmans, 2003. ↑

23. Barth Károly: *Kis dogmatika*, Budapest, Országos Református Missziói Munkaközösség, év nélkül, 9.; Barth-nak ez a meghatározása később is felismerhető maradt: „Dogmatik ist als theologische Disziplin die wissenschaftliche Selbstprüfung der christlichen Kirche hinsichtlich des Inhalts der ihr eigentümlichen Rede von Gott.” Karl Barth: *Die Kirchliche Dogmatik*, 1/1. köt., Zürich, Evangelischer Verlag, 1955, 1. Talán az idézetből is nyilvánvaló, de az egyértelműség kedvéért megjegyzem: Barth számára a világi kontextusra történő reflektálás nem volt olyan hangsúlyos, mint amilyen mértékben ez megjelenik Gunton könyvében, illetve egész munkásságában is. A cikkben e tekintetben Gunton megközelítéséhez igazodok. ↑
24. Leslie Newbigin: *Evangélium a pluralista társadalomban*, Budapest, Harmat, 2006. ↑
25. Alister McGrath: *Híd*, Budapest, Harmat, 1997. ↑
26. Ian G. Barbour: *A természettudomány és a vallás találkozása*, Budapest, Kalligram, 2009. ↑
27. H. Richard Niebuhr: *Krisztus és kultúra*, Budapest-Sárospatak, Harmat-SRTA, 2006. ↑
28. „God was no longer needed to account for the coherence and meaning of the world, so that the seat of rationality and meaning became not the world, but the human reason and will, which thus displace God or the world.” Gunton: *The One, the Three and the Many*, 28. ↑
29. Guntonnak fontos gondolat az egyedi (particularity) és az egységesség (unity) egyensúlya. A teológiában (még közelebbről: Szentháromságban) az egyedi legjellegzetesebb területe krisztológia, sőt maga Krisztus. Az egységesség az embernek a teremtés révén a legkönnyebben megragadható. ↑
30. Gunton: *The One, the Three and the Many*, 58-59. ↑
31. Uo., 22-27. ↑
32. Ezt az eddig elemzett műhöz képest sokkal kompaktabb módon és kifejezetten a teljes keresztyén tanításhoz kapcsolódóan megteszi itt: Colin E. Gunton: *The Christian Faith – An Introduction to Christian Doctrine*, Oxford, Blackwell Publishing, 2002, 3-19. ↑
33. Bavinck: *Reformed Dogmatics*, 307. ↑
34. A magyar református teológia számára érdekesség, hogy Gunton műve az 1993-as Warfield Lectures nyomán született. Egy évvel korábban Pásztor János, a Károli teológiai tanára adott elő a Warfield Lectures keretei között. Az ő előadásai *A reformáció öröksége* címmel a Theológiai Szemlében jelentek meg 2002-től kezdve. Gunton kötetének adatait lásd a 18. lábjegyzetben. ↑
35. Török: *Dogmatika*, 77-87.; Szűcs: *Dogmatika prolegomena* 77-97.; Tavaszy: *Református keresztyén dogmatika*, 99-110.; Kocsis: *Református dogmatika*, 73-87.; Sebestyén: *Református dogmatika*, 42-67. Alister McGrath: *Bevezetés a keresztyén teológiába*, Budapest, Osiris, 1995, 162-176; illetve külön érdemes megemlíteni az ún. Old Princeton teológiát képviselő B.B. Warfield (1851-1921) kötetét: Benjamin Breckinridge Warfield: *A Biblia ihletettsége és tekintélye*, Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, 2017. A *Hermeneutikai füzetek* sorozat számos témába vágó kötetét most meg sem kísérelm

felsorolni. ↑

36. Gunton: *The One, the Three and the Many*, 13, 60, 124. ↑
37. Uo., 112-119. ↑
38. Uo., 21, 24-27, 72-73. ↑
39. „An inaugural lecture as Lady Margaret Professor of Divinity, delivered before the University of Oxford on 28 October 1997.” John Webster: *Theological Theology*, in *Confessing God – Essays in Christian Doctrine II*, London, T&T Clark, 2005, 11. ↑
40. Uo., 12. ↑
41. Uo., 15. ↑
42. „When education is understood as Bildung, the goal of schooling is the cultivation of a particular kind of person who has acquired certain habits of mind and will, a certain cast or temper of the soul, and so is oriented to what is considered to be the good and the true. Schooling is transformation, and involves the eradication of defects and limitations, as well as the fostering of skills which are learned through engagement in common intellectual practices (of speech and argument) in which the skills are inculcated and refined.” Uo. A cast, temper és refine szavakkal lehetséges, hogy a fémművesség képét is meg akarja idézni Webster, míg a cultivation és az inculcate pedig a föld vagy egy kert megművelésére is utalhatna. Ennek a teológiai implikációi ismét a teremtéshez vezethetnek vissza bennünket.
↑
43. Uo., 16. ↑
44. Uo., 16. ↑
45. Uo., 14-21. ↑
46. Uo., 28. ↑
47. „...theological thinking about holiness is itself an exercise of holiness. Theology is an aspect of the sanctification of reason...” Webster: *Holiness*, 8. ↑
48. „A Christian theology of holiness is an exercise of holy reason; it has its context and its content in the revelatory presence of the Holy Trinity which is set forth in Holy Scripture; it is a venture undertaken in prayerful dependence upon the Holy Spirit; it is an exercise in the fellowship of the saints, serving the confession of the holy people of God; it is a work in which holiness is perfected in the fear of God; and its end is the sanctifying of God’s holy name.” John Webster: *Holiness*, 9-10. Az „exercise of holy reason” kifejezést lehetséges olyan módon is értelmezni, mintha egy tisztség, hivatal gyakorlásáról lenne szó. ↑
49. Webster itt nyíltan vitatja Paul Tillich korrelációs módszerének gyümölcsöző voltát ebben a tekintetben. Uo., 18. ↑
50. „To say »holy« in its Christian sense is to point to this one, to who he is and to what he does as maker, reconciler and sanctifier of his creatures.” Uo., 19 ↑
51. „God is not summoned into the presence of reason; reason is summoned before the presence

- of God.” Uo., 17. Itt összefoglalja röviden a 15. oldalon levezetett gondolatmenetet. ↑
52. Uo., 11. ↑
53. Uo., 15. ↑
54. „...holy reason is exegetical reason (...) the fundamental theological responsibility is exegesis.” Uo., 18. ↑
55. Ezt megteszi Webster a *Holy Scripture* című könyvében. ↑
56. Uo., 19. ↑
57. Uo., 20. ↑
58. „Holy reason is mortified reason (...) Holy reason is also reason made alive.” Uo., 23–24. ↑
59. Uo., 22. ↑
60. „In prayer reason looks to God, confessing its inadequacy and its need to be led into God’s truth, and trusting confidently in the Spirit’s instruction[.]” Uo., 24. ↑
61. „Reason is holy because God acts upon reason, arresting its plunge into error and freeing it from its bondage to our corrupt wills and our hostility to God.” Uo., 25. ↑
62. II. Helvét Hitvallás, XVII.1; Heidelbergi Káté, 54. ↑
63. „[A]n activity undertaken within the fellowship of the saints” és „an exercise of fellowship with the saints.” Uo., 25–26. ↑
64. „[T]heology’s critical work is undertaken by exemplary submission to the gospel...” Uo., 27. ↑
65. Uo., 28–29. ↑
66. „[T]heology will be characterized less by fluency and authority, and much more by weakness, a sense of inadequacy of its speeches to the high and holy matter to which it is called to bear testimony.” Uo., 28. ↑
67. Uo., 29. ↑
68. Ezt Webster az angolban kétértelmű *end* mellett a görögből ismert *telos* szóval pontosítja. Uo., 29. ↑
69. Uo., 30. ↑